

УДК 002.2(477):001((477-87)=161.2)

Наталія Солонська,
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник відділу зарубіжної україніки НБУВ

Українське зарубіжжя у вітчизняних наукових виданнях: проблема генерації інформації

Порушено проблему систематизації та генерації доробку вітчизняних і закордонних науковців про українське зарубіжжя, оприлюдненому у виданнях України, а також праць українських учених-емігрантів, які вийшли в нашій країні, що перебуває в контексті запропонованого НБУВ масштабного проекту "Україніка".

Ключові слова: зарубіжна україніка, праці українських учених зарубіжжя, наукова преса України, цифрова колекція праць українських учених зарубіжжя.

Українське зарубіжжя — одна з тем, яку, по суті, до 1991-го, року одержання Україною незалежності, ґрунтовно не досліджували у вітчизняній науці. За часів Російської імперії, згодом — радянської системи проблеми діаспори, еміграції й пов'язані з цим питання було заборонено.

У XIX ст. надруковано чи не єдиний з цієї теми невеликий матеріал у журналі "Кіевская Старина": "Канадські русини" ("Кіевская Старина", 1899, с. 109). У 1990 р. вийшла стаття В. Наулка та Н. Чорної "Динаміка чисельності і розміщення українців у світі (XVIII—XX ст.)" ("Народна творчість та етнографія" (далі — НТЕ), № 5, с. 13—16). Проте такі матеріали рідше становлять виняток.

Утім, правди ніде діти. Наше суспільство і сьогодні ще надто мало знає про життя колишніх співвітчизників: наукова література про діаспору, праці її вчених, бібліографічні покажчики, каталоги виходять вельми незначними накладками; їх рідко презентують. Зауважимо, що інтерес широкого загалу до цієї теми пробуджується вкрай повільно. А зарубіжне українство, віддамо належне його більшості, стало не тільки представником рідної культури у світі, а й її інтегратором, популяризатором, зберігачем; посіло належне місце в політичному, науковому житті країн свого постійного проживання [1—3].

Дослідження зазначених аспектів об'єктивно відбивають наукові монографії, публікації в наукових збірниках, періодиці НАН України, вищих навчальних закладів країни за 26 років.

Утім, для суспільства актуальна й концентрована інформація про напрацювання наших науковців із комплексу проблем, що стосуються українського зарубіжжя; про публікації учених-емігрантів у вітчизня-

них виданнях; їх праці, опубліковані в Україні або перекладені з іноземних мов. Однак, як зазначалося, широкий загал не має можливості ознайомитися з цим, надзвичайно цінним, матеріалом, оскільки вітчизняні наукові журнали, в яких надруковано різнопланові статті з проблем української діаспори, мають незначний наклад, у продаж не надходять, ними комплектують тільки великі бібліотеки в містах.

"Під сучасну пору, це і самозрозуміло, бо ніщо краще не може виконувати суспільні функції посередника в громадських взаєминах як саме часопис. Він — з одного боку — є постійним інформатором загалу, а з другого — впливовим носієм і творцем громадської opinii. Преса взагалі витворює ту громадську атмосферу, без якої суспільне життя було б розпорощене, а громадські взаємини не мали б постійного зв'язку, що — в свою чергу — є передумовою не тільки поширення, але й поглиблення національного та соціального поступу" [4, с. 75].

Для прикладу розглянемо один із напрямів досліджень із проблем українського зарубіжжя — канадознавство. До нього зверталися вітчизняні науковці А. Атаманенко, Ю. Балицька, В. Березкіна, Н. Горбатюк, М. Гримич, П. Гуцал, М. Гуць, А. Жив'юк, В. Євтух, Ю. Заячук, В. Качур, В. Коваленко, Ю. Мартинюк, К. Лісова, І. Остащ, С. Рудик, Н. Солонська, В. Трошинський, В. Юшкевич та ін. Нині захищено кілька докторських і десятки кандидатських дисертацій, зокрема: В. Богатирець "Канадська багатокультурність: політичний досвід і суспільна практика (національний і глобальний виміри)" (канд. політ. наук); В. Макар "Соціально-політична інтеграція українців у поліетнічне суспільство Канади" (канд. політ. наук); Т. Лупул "Сучасна імміграція в Канаді:

основні тенденції та особливості" (канд. іст. наук); Н. Гриньох "Українські науково-історичні центри в Канаді в 50—80 рр. ХХ ст.: основні напрями діяльності" (канд. іст. наук); К. Лісова "Історія державності України в дослідженнях української наукової еміграції" (1920—1945 рр.) (канд. іст. наук); О. Дзира "Іміграційна політика Канади щодо суспільно-політичного статусу українських переселенців 1918—1939 рр." (канд. іст. наук) тощо.

Проаналізуємо аспекти висвітлення доробку вчених українського зарубіжжя у науковому журналі "Народна творчість та етнологія" (видавець — Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України). На шпальтах часопису канадське українство репрезентовано крізь призму науки, книги, мови, фольклору.

Зокрема, Б. Медвідський розглянув наукову діяльність відомого фольклориста та славіста Я. Рудницького (НТЕ, 1991, № 1, с. 13—21). Він збирав фольклорний матеріал за допомогою стрічкового фонографа, чому посприяли представники Гуманістичної ради Канади в Оттаві та Манітобського університету. Дослідження дало змогу зафіксувати оповідання, перекази, пісні, приповідки перших поселенців з України, що є вагомим внеском у розвиток українсько-канадської фольклористики.

Фольклористичні дослідження, що розпочалися з вивчення творчості автохтонного населення північно-західного узбережжя, становлення у Канаді української фольклористики відбито в іншій статті Б. Медвідського — "Збирання і вивчення українського фольклору в Канаді" (НТЕ, 1991, № 2, с. 41—52). У № 5 (за той самий рік) — стаття І. Єндрієвської "Жива історія: музей просто неба" (с. 20—22) — про музей в центральній Альберті, що є історичною пам'яткою української еміграції в Канаді. У цьому самому номері — рецензія М. Мушинки на книгу "Українська церква Альберти у мистецьких творах і в описі Парасі Іванець" (Пряшів, 1991); стаття М. Лісової "Традиції випікання хліба в українців Альберти (1900-і—1930-і рр.)" (с. 22—23). Відзначенню капели з Канади високою нагородою за популяризацію українського хорового мистецтва присвячено публікацію М. Гуця "Лауреат Шевченківської премії хор ім. Олександра Кошиця" (1992, № 3, с. 49—55). Історія поширення української музики в Канаді, створення вокально-інструментальних ансамблів, що відновлювали естраду міжвоєнної Західної України і водночас сприяли популяризації бандури, цимбал, — тема статті А. Горняткевича "Українські народні інструменти в Канаді" (НТЕ, 1992, № 1, с. 45—51).

У 1993 р. на шпальтах часопису "Народна творчість та етнографія" вийшла публікація "Місце українського канадського фольклору у фольклористичній Україні" Р.-Б. Климаша — визнаного у світі вченого, доктора, українського фольклориста Канади, автора багатьох наукових праць; ад'юнкт-професора Центру

українсько-канадських студій при Манітобському університеті; куратора східноєвропейської програми Канадського центру з вивчення народної культури при Канадському музеї цивілізації. Дослідник зібрав велику колекцію пісень та інших фольклорних матеріалів, що стосуються життя перших українських поселенців у Канаді (НТЕ, 1993, № 2, с. 43—46).

Принагідно зазначимо, монографія Р.-Б. Климаша "Українська народна культура в канадських преріях" (переклад С. Кухаренко; наук. редакція М. Гримич) побачила світ у київському видавництві "Дуліби" (2013).

На сторінках НТЕ № 5/6 за 1994 р. уміщено статті В. Ісаїва "Етнічне мистецтво та українсько-канадський досвід" (аспекти образотворчого мистецтва); Д. Степовика "Українська ікона у Канаді"; М. Джоуна "Точка зору аматора фольклору та українсько-канадського мистецтва", присвячена орнаментиці українських писанок; З. Погорецького "Роздуми про звичаї перших українських поселенців у Канаді" (церковні та громадські обряди канадського українства); І. Юдкіна "Книга про культуру українців у Канаді" (рец. на: Art and Ethnicity. The Ukrainian Tradition in Canada / Ottawa, Canadian, 1991). У 1995 р. вийшло друком дослідження Р. Кирчіва "Внесок Івана Огієнка в українську етнографію і фольклористику" (НТЕ, 1995, № 4/6, с. 9—19), в якому відбито досвід його методологічних підходів до розробки й інтерпретації проблем взаємозв'язку традиційної культури українського народу з етнічною історією, самосвідомістю, менталітетом, збереженням самобутності.

Етнотворчі моделі формування сучасної політичної канадської нації розглянуто у статті Г. Кожолянка та І. Гутковської "Етнічні та політичні процеси в канадському суспільстві: новітні канадознавчі студії в Україні" (НТЕ, 2011, № 4, с. 110—114). Це рецензія на дослідження Т. Лупул "Політизація етнічності як інституційний фактор сучасного процесу канадського націєтворення" (Чернівці, 2010).

З публікацій у журналі "Народна творчість та етнологія" вітчизняний читач дізнається про історію Центру українського та канадського фольклору імені Доріс та Петра Кулів, що сягає перших курсів з українського фольклору, започаткованих в Університеті Альберти 1977 р.; вагомі пожертви засновників; відкриття Кафедри української культури та етнографії ім. Гуцуляків; організацію Фонду ім. Івана Франка Василем та Анною Курилівими із Санбюрі (Онтаріо); створення Б. Медвідським (власним коштом) фонду для утримання Архіву українського фольклору (НТЕ, 2012, № 5).

Н. Кононенко (професор кафедри української етнографії ім. Кулів Університету Альберти, головний редактор журналу слов'янської та східноєвропейської асоціації фольклористів Folklorica) у статті "Українські балади в Канаді: пристосування до нового життя в новій країні" (2012, № 5, с. 112—120) аналізує баладну

оповідь, перероблену з огляду на Шевченкову "Катерину"; джерело усних балад, зібраних Р.-Б. Кли-машем; сюжети творів.

Концепцію фольклористичних програм у канадських університетах розкриває М. Чернявська (НТЕ, 2012, № 5, с. 95—101). Про потребу збереження української мови як ознаки традиційної автентичності, про мову як найдраматичніший аспект фольклорного комплексу вінніпезьких українців, автентичні традиції, яким притаманні веселощі, розмірковує Р.-Б. Кли-маш у статті "Розвідки сучасного українського фольклору: погляд з Вінніпега" (НТЕ, 2012, № 5, с. 81—83).

Історія усної народної творчості українських поселенців, поступове зникнення рідної мови, перші кроки до суто англійських текстів, макаронізми у пісенному й прозовому фольклорі — проблематика, порушена у статті Б. Медвідського "Фрагменти прозового фольклору в Канаді" (НТЕ, 2012, № 5, с. 84—90).

Ще приклад. На шпальтах видання Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України "Слово і час" (1996, № 11—12, с. 54—56) оприлюднено виступ відомого канадського вченого, письменника, громадського діяча Яра Славутича на конференції в Чернівцях національному університеті — "Українська участь у багатокультурності Канади" (15—18 травня 1996 р.). Наголошено, що українство домоглося від уряду Канади фінансової допомоги для підтримки рідної мови у школах, українських хорів, танцювальних гуртків, створення й видання підручників, книжок українською мовою, заснування українських музеїв (с. 55). 1988 року Федеральний уряд офіційно прийняв перший у світі законопроект про багатокультурність, якого Канада чітко дотримується.

З інформації "Торонто — Сімферополь" ("Слово і час", 1997, № 3, с. 71) дізнаємося, що при Сімферопольській міській бібліотеці ім. Л. Толстого створено бібліотечний центр, який є спільним проектом Канадського товариства приятелів України та Центральної бібліотечної системи для дорослих м. Сімферополя. Аналогічні центри створено у Львові, Луганську та Харкові.

Емігрантознавча тематика характерна і для видання "Народознавчі зошити" (видавець — Інститут народознавства НАН України). Зокрема, 2015 р. (№ 5) оприлюднено рецензію І. Доморада "Українська народна культура в Канаді — візія Роберта-Богдана Климаша (с. 1242—1247) на його працю "Українська народна культура в канадських преріях" (Київ : Дуліби, 2013). Рецензент наголошує, що автор книги аналізує такі унікальні явища народної культури, як меморати, гумористичні твори, українські кантрі, етнічні фестивалі тощо.

І сьогодні актуальні слова поета Івана Драча, проголошені на II Всесвітньому форумі українців 21—24 серпня 1997 р. (фрагменти доповіді надруковано в журналі "Слово і час"): "Надто багатьом націям хотілося посісти Україну з українцями, а краще — без

них. Українці завжди були надлишковими для тих, кому дуже подобався наш край. Україна їм завжди здавалася надто тісною, надто перенаселеною українцями. Проти українців була створена ціла спеціальна наука, стратегії і тактики виселень, переселення і вивезення, денаціоналізації і асиміляції, інтелектуальної і психологічної деморалізації і безперервний конвейер фізичного винищення. Найунікальнішою фобією євроазійського здобичництва була особлива, якась патологічна ненависть до української мови. Багатотисячолітній філологічний терор в Україні — це справді рідкісний феномен, вартий досліджень у найповажніших міжнародних наукових центрах" (1997, № 11—12, с. 94).

Варті уваги й статті, опубліковані в "Наукових записках Інституту дослідження української діаспори" (Острозька академія), у збірнику наукових праць "Православ'я України" (Київська православна богословська академія) та ін.

Якщо проаналізувати доробок останніх років, то виокремимо наукове видання: Українська канадіана: збірник матеріалів з історії українців Канади : зб. пр.: у 4 т. / за наук. ред. М. Гримич; Т. 1. Піонерський період; упоряд. В. Кіпіані, Н. Осташ. — Київ : Дуліби, 2016. — 287 с. До першого тому ввійшли праці О. Олесківки ("Про вільні землі" та "Про еміграцію"); Н. Дмитріва ("Канадійська Русь"); А. Шептицького ("Канадським русинам"); Н. Будки ("Дороговказ до русинів, які їдуть до Канади"); Т. Федика ("Пісні емігрантів про Старий і Новий край"), М. Гримич ("Перші літописці українсько-канадської історії: післямова").

Отже, наведені приклади свідчать про актуальність систематизації й генерації наукового доробку вітчизняних та закордонних науковців про українське зарубіжжя, надрукованих у вітчизняних виданнях, а також праць українських учених-емігрантів, що вийшли в нашій країні. Принцип систематизації — за хронологією.

Зазначена пропозиція перебуває в контексті масштабного і перспективного проекту НБУВ "Україніка" [5—7], що дедалі розгортається. Маємо також відзначити починання і позитивний внесок Класичного гуманітарного університету (м. Запоріжжя), значущість і популярність його Проекту зі збереження інтелектуальної спадщини української еміграції та електронної бібліотеки *Diasporiana* [8].

Перший крок у реалізації запропонованої ідеї передбачає підготовку бібліографічного ресурсу (бібліографічного покажчика, можливо, кількох) — основи для формування електронної колекції, котра має розвиватися в контексті проблематики оцифрування бібліотечних фондів як засобу надання доступу до історико-культурної та наукової спадщини [9].

Пропозиція ґрунтується на теоретичних висновках І. Лобузінки [10]. Дослідник наголошує, що "колекційний принцип формування цифрового фонду в межах однієї наукової бібліотеки є найбільш прий-

нятим. Надалі такий ресурс може стати частиною національного проекту реалізації державної історико-культурної програми". Науковець, покладаючись на основи стандартизації підходів до створення якісних цифрових колекцій, викладених у методичних матеріалах Національної організації з інформаційних стандартів США (NISO, National Information Standards Organization) [11], визначає принципові засади формування таких збірань, що також має на меті їх подальшу інтеграцію в міжнародні та національні проекти. І. Лобузін враховує й те, що один і той самий інформаційний ресурс може входити у кілька колекцій; склад колекції може змінюватися з часом, а вона може поділятися на розділи й підрозділи, що також є змінним у часі параметром, і наполягає на дотриманні основних принципів згідно з рекомендаціями NISO. Науковець доходить висновку, що під цифровою колекцією належить розуміти систематизовану сукупність цифрових ресурсів, об'єднаних за тематичною або будь-якою іншою формальною ознакою: спільністю змісту, типами документів (текстові, картографічні, нотні, періодичні видання тощо), за хронологічною ознакою, призначенням, видом джерел, колом користувачів [12].

Реалізація визначених завдань сприятиме впорядкуванню, систематизації матеріалів із цієї проблематики та інформуванню громадськості про одну із важливих складових національної історії — внесок українського зарубіжжя в культуру нашої держави.

Означені цифрові колекції становитимуть інтерес не тільки для науковців [13], а й для широких кіл громадськості, зокрема студентів, школярів. Огляди цих матеріалів педагоги зможуть вводити до навчальних програм, що сприятиме розширенню світогляду та ерудиції, збагаченню знань молодого покоління про українську історію та культуру.

Список використаної літератури

1. *Файчак І.* Українська діаспора / І. Файчак. — Режим доступу: <http://gidna-ukraina.com.ua/diaspora/>. — Назва з екрана.
2. *Євтух В.* Про національну ідею, етнічні меншини, міграції... / В. Євтух. — Київ : Стило, 2000. — 235 с.
3. *Старосольський В. Й.* Теорія нації / В. Й. Старосольський ; передм. І. О. Кресіної. — Нью-Йорк ; Київ : Наук. т-во ім. Т. Шевченка : Вища школа, 1998. — XL, 157 с.
4. *Боровик М.* Українсько-канадська преса та її значення для української меншини в Канаді ; Укр. Вільний Ун-т. — Мюнхен : Сісего, 1977. — 342 с.

5. *Попик В. І.* Організаційні засади розвитку національного електронного науково-інформаційного простору / В. І. Попик // Інформатизація і модернізація соціокультурної сфери суспільства: взаємодія і розвиток. — 2013. — С. 27—54.
6. *Попик В. І.* Ресурси біографічної та біобібліографічної інформації в системі національної спадщини: історія, методологія, розвиток : автореф. дис. ... д-ра наук із соц. комунікацій / Попик Володимир Іванович ; НАН України, Ін-т історії України. — Київ, 2014. — 36 с.
7. *Попик В. І.* Стратегія розвитку спеціалізованих наукових бібліотек / В. І. Попик // Бібліотечний вісник. — 2016. — № 6 (236). — С. 3—6.
8. *Богуславський О. В.* До проблеми дегіталізації видавничої спадщини української діаспори / О. В. Богуславський // Вісн. Центр. держ. архіву заруб. українки. — 2013. — Вип. 2. — С. 8—12.
9. *Лобузін К. В.* Оцифровка библиотечных фондов как средство предоставления доступа к историко-культурному и научному наследию / К. В. Лобузін // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития : науч.-практ. и теор. сб. — Киев, 2012. — Вып. 10. — С. 222—231.
10. *Лобузін І.* Цифрові бібліотечні проекти: технологічні рішення та управління життєвим циклом колекцій : монографія / І. Лобузін ; відп. ред. В. А. Широков ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. — Київ, 2016. — 214 с.
11. *Welcome to NISO.* — Mode of access: <http://www.niso.org/home/>. — Title from the screen.
12. *Лобузін І. В.* Організація цифрових колекцій / І. В. Лобузін // Міжнародна наукова конференція "Бібліотека. Наука. Комунікація. Стратегічні завдання розвитку наукових бібліотек" (Україна, Київ, 3—5 жовт. 2017 р.). — Київ, 2017. — Режим доступу: <http://conference.nbuv.gov.ua/site/view/id/1117>. — Назва з екрана.
13. *Онищенко О.* Бібліотека і "цифрове" покоління: нова ситуація — нові форми роботи // Бібліотечний вісник. — 2015. — № 5. — С. 3—5.

Поднята проблема систематизации и генерации научных изысканий отечественных и мировых ученых про украинское зарубежье, опубликованных в отечественных изданиях, а также трудов украинских ученых-эмигрантов, вышедших в Украине, что пребывает в контексте предложенного НБУВ масштабного проекта "Украинка".

The problem of systematization and generation of the scientific work of domestic and foreign scholars on Ukrainian foreign publications printed in domestic editions, as well as works of Ukrainian emigrant scholars published in Ukraine, is in the context of the proposed project of the NBU for a large-scale project "Ukrainka".

Надійшла до редакції 24 жовтня 2017 року